

libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

Adi DOHOTARU (n. 1983), autor al volumelor: *Socialiștii. O moștenire* (2019), *Protestatarul* (2012). *Anii '60: mișcări contestare în SUA* (2008), coeditor al volumului *Pata* (2016) și coautor al unor volume de reportaj social. Activist civic și de mediu, a propus în România bugetarea participativă, Parcul Est, cel mai mare spațiu public verde din Cluj, plus o nouă Lege a Spațiilor Verzi. Se luptă pentru desegregarea ghetoului Pata Rât. Este deputat independent în Parlament, în Comisia de Muncă și Protecție Socială, unde a inițiat o nouă Lege a Dialogului Social, corelarea salariului minim cu un venit minim pentru un trai decent, amenzi mai mari pentru ore suplimentare ilegale și posibilitatea de a formaliza locuirea pentru persoanele care trăiesc fără acte. Este considerat deopotrivă om de stânga și ecologist. Îi place să alerge, să meargă cu bicicleta și să citească din domenii diferite. Urmează să îi apară alte cărți despre bugetare participativă, un album despre Parcul Est și un jurnal urban de alergare.

Adi DOHOTARU

Socialiștii. O moștenire (1835-1921)

CARTIER
i s t o r i c

*Cărțile Cartier pot fi procurate online pe shop.cartier.md
 și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
 Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Noble și cartier.md*

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău.
 Tel./fax: 022 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău.
 Tel.: 022 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md
Librăria online, shop.cartier.md.
 Tel.: 068 555 579. E-mail: vanzari@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România.
 Tel./fax: (021) 210.80.51. E-mail: romania@cartier.md
 Taxele poștale sunt suportate de editură.
 Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția Cartier istoric este coordonată de Virgil Păslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu
 Lector: Dorin Onofrei
 Coperta: Vitalie Coroban
 Design/tehnoredactare: Marina Darii
 Prepress: Editura Cartier
 Tipărită la Bons Offices

Adi Dohotaru
SOCIALIȘTII. O MOȘTENIRE (1835-1921)
 Ediția I, octombrie 2019

© 2019, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.
 Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
 Dohotaru, Adi.

Socialiștii. O moștenire (1835-1921)/ Adi Dohotaru. – [Chișinău]: Cartier, 2019 (Tipogr. „Bons Offices”). –
 512 p. – (Colecția „Cartier istoric”) coord. de Virgil Păslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7).
 Bibliogr.: p. 491-511. – Referințe bibliogr. în subsol. – 500 ex.
 ISBN 978-9975-86-379-7.
 329.14(498):141.8:316.343.72
 D 62

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	9
<i>Introducere: Reforme urmate de revoluție ca model de modernizare a României</i>	11

Partea întâi.

ORIZONT REVOLUȚIONAR, PRACTICĂ REFORMISTĂ

Socialism și vot universal	36
Context	36
Majoritatea parlamentară ca drum spre socialism, în varianta Internaționalei a II-a	44
După război. Plus Transilvania	57
Socialism și legislație a muncii	63
După război	76
Grevele	81
Ploiești	84
Galați	87
București	90
În loc de concluzii	94
„Intoxicație cronică prin muncă”. Socialiștii și igiena atelierelor	96
Socialism și țărănime	102
Context social	102
Atitudinea socialistă față de țărănime	108
Cluburile țărănești	115
Socialiștii și țărănimea după Primul Război Mondial	124

Socialism și antimilitarism	129
Contextul militarist al epocii	129
Antimilitarismul pre-război	133
Un caz special de nesupunere civică prin publicistică	139
Socialiștii și Primul Război Mondial	143
Concluzii	151
România, stat polițienesc	154
Socialismul și emanciparea femeii	162
Feminism fără corp	165
Sofia Nădejde, figura tutelară a feminismului de stânga	170
Emanciparea femeii muncitoare	173
Feminism socialist și lupta pentru drepturi civile	176

Partea a doua.

POLEMICI: REVOLUȚIE SAU REFORMĂ

Anarhiști versus marxiști	182
Dr. Russel și prima broșură socialistă românească	196
Zamfir Arbore, secretarul lui Bakunin	201
Procesul fraților Nădejde	210
Panait Mușoiu și propaganda prin fapte	213
Panait Zosin împotriva exclusivismului doctrinar	221
Replica socialiștilor români la adresa anarhiștilor	224
Concluzii	228
Scindarea partidului. Reforme liberale versus revoluție socialistă?	234
Poporanism versus socialism	243
Poporanismul, un socialism cooperativist fără dezvoltare de tip capitalist	249
Racovski despre problema țărănească și poporanism	256
Dezvoltarea țărilor periferice în orbita celor dezvoltate	258
Concluzii	268

Socialiști vs. comuniști	270
Poziția reformistă a socialiștilor minimaliști și a unitariștilor	282
Revoluția bolșevică extinsă	299
Greva generală din 1920 și arestarea comuniștilor în 1921 la înființarea partidului	316
Concluzii parțiale	324
Intermezzo. Cine erau socialiștii?	326
Portretul luptătorului socialist la tinerețe	327
Lecturile formatoare	336
Ateismul socialist	344
Educația vestică	347
Mărturiile cu privire la locurile de socializare ale socialiștilor	351

Partea a treia.

UTOPII. DINCOLO DE REFORME. DINCOLO DE REVOLUȚIE

Utopie și socialism în istoriografia și eseistica românească	366
Utopie și socialism în teoria liberală și istoria imaginarului	368
Utopie și socialism în eseistica și istoriografia românească	370
Condamnarea utopiei ca socialism în Raportul Tismăneanu	377
Paradigme explicative ale utopiei	383
Falansterul de la Scăieni și proiectul unei lumi mai armonioase	388
Elementul armoniei (pace, înțelegere, lipsa conflictului)	389
Speranța în satisfacerea nevoilor într-un viitor preconizat	393
Elementul designului (societatea bună va trebui construită rațional și sistemic)	395
Un falanster doar în teorie	397
Falansterul de la Scăieni, între ridiculare și romantizare	399
Radicalismul idealist al stângii pașoptiste	407
Viitorul socialist	415
Statul politic devenit administrație tehnocratică a muncitorilor	423
Gherea și predicția viitorului	430

Adevăratul <i>Ce-i de făcut</i> . Munca ideală	446
Armonia artei, științei și educației viitoare	457
Sănătate	466
Socialism vs. poporanism în imaginarea viitorului	468
Un marxist utopic heterodox	474
Judecăți provizorii	480
Concluzii: „Reformismul revoluționar” al socialiștilor	482
Bibliografie	489

Mulțumiri

Le mulțumesc membrilor platformei Demos, care m-au încurajat să public cartea, în ideea de a contribui și prin acest studiu la întărirea unei mișcări politice și civice de stânga. Le sunt îndatorat prietenilor de la tranzit.ro pentru cercul de lecturi pe care l-am format anii trecuți, care m-au ajutat astfel la realizarea cărții. Le sunt recunoscător și intelectualilor, activiștilor și artiștilor din Grupul pentru Acțiune Socială (GAS), Societate Organizată Sustenabil (SOS), Coaliția pentru Muncă Decentă, grupul de Lucru al Organizațiilor Civice (gLOC), din Casa Tranzit, Macaz, Urania și Fabrica de Pensule, publiciștilor de la CriticAtac, SocialEast, Argumente și Fapte, TOTB, Cărămida, Baricada, Gazeta de Artă Politică și din alte platforme de stânga și de mediu, care au contribuit, prin interacțiunile avute cu ei, prin afinitățile, dar chiar și prin divergențele ideatice, la realizarea acestei istorii a stângii autohtone, care merge din prima parte a secolului al XIX-lea până la începutul perioadei interbelice. Îi mulțumesc profesorului Lucian Nastasă-Kovacs, care a avut răbdare cu mine, pentru că mi-a permis să fac activism civic când trebuia să stau mai mult cu burta pe carte la doctorat. Mă bucur și că familia m-a sprijinit în acest efort. Cartea o dedic celor menționați mai sus, dar nu numai, pentru că nu e un studiu doar pentru „stângiști”, că sunt socialiști, marxiști anticapitaliști, feministe, ecologiști postcapitaliști sau în interiorul sistemului, liberali sociali, antirasisti, dezvoltăți heterodocși, social-democrați mai centriști ori anarhiști mai radicali, ci și pentru cei care, indiferent de crezuri, vor să înțeleagă, nu să judece, trecutul stângii mai nuanțat și să vadă necesitatea ca oamenii care împărtășesc valori progresiste în spațiul românesc să se coaguleze pe viitor mai bine.

Socialism și vot universal

„Dumnezeu n-a făcut toți oamenii la fel.” (Ziarul conservator *Timpul* din Craiova combătând, în campania electorală din 1914, ideea votului cenșitar într-un colegiu unic)

Context

Dintre toate mișcările politice ale epocii, socialiștii au militat cel mai aprig pentru votul universal, care le-ar fi lărgit considerabil bazinul electoral în comparație cu votul cenșitar practicat în România. Încă de la apariția socialismului în țară, radicalii se pronunță nu doar pentru o democrație reprezentativă la nivel central, ci și pentru una participativă, după modelul Comunei din Paris, în care se pune accentul pe descentralizare comunală ca modalitate de a implica mai bine cetățenii în deciziile publice. În afara descentralizării, socialiștii propun, în ziarul *Besarabia* din 1879, și „revocabilitatea mandatarilor ce nu-și îndeplinesc datoria”, într-un sistem în care votul aleșilor este public, pentru a urmări dacă deciziile în parlament sunt rezultatul unui contract social. Dacă țărani și muncitorii sunt îndeajuns de buni ca să își apere țara, ei trebuie să aibă și drept de vot, argumentau socialiștii.

La 1900, în Ungaria vota doar 5% din populație, în condițiile în care în Vest, procentul era între 10-20% din populație, acesta fiind unul dintre motivele pentru care nu erau deputați socialiști români din Transilvania, dincolo de slaba organizare a socialiștilor în lipsa unui proletariat industrial românesc¹. Oricum, circumscripțiile erau

¹ Ion Bulei, *Atunci când veacul se naștea... Lumea românească: 1900-1908*, București, Editura Eminescu, 1990, p. 273.

astfel organizate pentru a avantaja net populația ungurească. Dacă socialiștii și muncitorii din Transilvania se puteau organiza în jurul sindicatelor, situația în România era dezastruoasă pentru o mișcare partinică, în condițiile în care, în 1911, votau 75 000 de locuitori la o populație de 6 milioane, 1,3% la Cameră și 0,34% la Senat².

Votul cenșitar din România, care a durat până după Primul Război Mondial, presupunea trei colegii la Adunarea Deputaților, două la Senat, în funcție de venituri și de calitatea de proprietari. La alegerile din 1905, Colegiul I la Cameră avea aproape 16 000 de votanți, dintre care au votat 73%, Colegiul II la Cameră – 35 000, dintre care votanți 65%, Colegiul III cu vot direct (preoți, învățători) – 43 000, dintre care au votat 69%. Alegătorii indirecti, adică țărani, aproape 1 milion, votau adesea forțat la presiuni guvernamentale și aveau un delegat la 50 de persoane, dar acopereau cele mai puține locuri în Cameră. În Senat, Colegiul I avea aproape 11 000 de alegători, dintre care 70% votanți, iar la Colegiul II, cu aproximativ 13 000 de alegători, au votat 65%³. La alegerile din 1911, la Colegiu I erau 15 000 de alegători, la al doilea 33 000, iar la al treilea, unde se alegeau doar 40 de deputați față de 77 la Colegiu I și 72 pentru Colegiu II, erau 1 029 000 de alegători, dintre care doar 53 000 votau direct, restul votau indirect. Poporul vota doar un sfert din parlament și, oricum, indirect, prin delegații manipulați sau efectiv terorizați de polițiști care se schimbau în funcție de guvernul venit la putere⁴. Liberalii moderați și conseruatorii apărau votul cenșitar, explicându-l ca meritocrație, iar exegeții neoconseruatori ca Ioan Stanomir justifică hagiografic această atitudine ca „prudență”, „capacitate a averii” și „cale de mijloc”⁵. Omul

² Gheorghe Platon (coord.), *Istoria românilor*, vol. 7, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 77.

³ Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, București, Editura Eminescu, 1984, pp. 108-109.

⁴ André Tibal, „Problèmes politiques contemporains de l'Europe orientale”, Paris, 1930, p. 5, în: Anastasie Iordache, *Criza politică din România și războaiele balcanice. 1911-1913*, București, Editura Paideia, 1998, p. 59.

⁵ Ioan Stanomir, *Spiritul conservator. De la Barbu Catargiu la Nicolae Iorga*, București, Curtea Veche Publishing, 2008, p. 55.

libris

politic conservator responsabil aduce „moderația acolo unde vulgul invită la dezlănțuirea de patimi”, iar o astfel de „luciditate” a viziunii indică leacul țării și este datorია poporului să urmeze viziunea, nu să o conteste ori să se implice în treburile publice votând⁶. Este valabil nu doar pentru România, ci pentru întreg spectrul conservator la nivel european, muncitorii, demosul în general neavând virtuțile necesare pentru a participa la guvernare⁷. Doar înaintea Primului Război Mondial, PNL anunță în preajma noilor alegeri, prin vocea lui Ion I.C. Brătianu, colegiul unic și împroprietărirea țăranilor, la presiunea stângii foste socialiste (mai ales C. Stere și V.G. Morțun). Brătianu anticipează viitorul și arată că votul universal este „unica condițiune în care [„clasele conducătoare”] prin inteligență și prin solidarizare se pot menține în fruntea poporului”⁸. Etape intermediare erau colegiul unic pentru știutorii de carte și o expropriere modestă, dar opoziția a fost puternică. Doar revoluțiile din 1917 din Rusia au grăbit democratizarea țării. Conservatorii nu au înțeles valul democratic decât cu puține excepții și au dispărut de pe scena politică.

Socialiștii denunță vitriolant sistemul electoral de clasă care privilegia moșierii, oamenii de afaceri, avocații și universitarii. Privilegiile birocratilor universitari, ale „mandarinilor oficiali” sunt evidente prin crearea unor locuri speciale în Senat: „Douăzeci-treizeci de profesori căpătau în urma acestei alegeri un glas în conducerea treburilor publice, în timp ce sute de mii de cetățeni, care plătesc impozitele și toate celelalte îndatoriri către patrie, rămân lipsiți de un asemenea drept. Și aceasta se numește egalitatea în drepturi și îndatoriri în această fericită țară!”⁹. Conservatorii încercau să legitimizeze astfel de privilegii chiar și după Primul Război Mondial, programul

⁶ *Ibidem*, p. 100.

⁷ Kevin Jefferys, *Politics and the People. A History of British Democracy since 1918*, London, Atlantic Books, 2007, p. 11.

⁸ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 257.

⁹ C.D. Anghel, „Alegerile de ieri” (publicat inițial în ziarul *Lumea nouă*, 21 februarie 1895), în: Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, *Presa Muncitorească și Socialistă din România*, vol. 1 (1865-1900), partea a II-a (1890-1900), București, Editura Politică, 1964, p. 460.

lor electoral prevăzând la Senat ca jumătate să fie compus din diverse straturi ale lumii burgheze sau nobiliare, delegați ai unor organisme culturale, economice, sociale ori ale Coroanei. Această măsură meritocratică și nedemocratică este propusă pentru o reprezentativitate reală, nelegată exclusiv de pasiunile politice ale momentului, cei educați și bogați având un presupus cuvânt mai rațional decât aleșii țăranimii și muncitorimii. De altfel, tot învățământul românesc era orientat pentru a crea diverse categorii de funcționari bugetari ori avocați, și nu meseriași, ingineri sau antreprenori¹⁰, deci privilegiile celor educați sunt mai largi prin legarea învățământului de acapărarea resurselor statului pentru a compensa lipsa de competitivitate antreprenorială a autohtonilor pe piața ocupată de evreii lipsiți de drepturi politice, de alte minorități și de capitalul străin.

Pomana electorală, mituirea și bătaia erau cutume ale alegerilor autohtone, denunțate constant în publicistica și apelurile socialiste. Omul politic C. Argetoianu povestește cu cinism și ironie, în volumele de memorii *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, despre fiascoul alegerilor și deghizarea lor democratică, când candidații erau nevoiți să viziteze personal toți posibiii votanți, un supliciu stomacal, deoarece bunele maniere burgheze nu îngăduiau refuzul șerbetului, cafelei, alcoolului etc.: „Există pentru aceste vizite o tradiție, era să zic un protocol, de la care niciun candidat nu se abătea. Odată cu cartea de candidat, care îndrituia la intrarea în sala de vot (căci nu era decât o secție de vot), clubul respectiv încredința candidatului și un carnet în care erau însemnate, pe străzi și pe numere, numele tuturor alegătorilor. Câte un agent însoțea pe candidat, dându-le lămuriri asupra raporturilor de familie, asupra prietenilor politice și asupra chestiunilor speciale care puteau interesa pe fiecare alegător. Acești agenți nu erau în slujba cluburilor, ci în slujba personală a candidatului; de multe ori agenții se încăierau între ei, și candidatul trebuia să plătească oalele sparte!”¹¹.

¹⁰ G. Tașcă, *Politica socială a României (legislația muncitorească)*, București, Biblioteca Monetară, Economică și Financiară (tipărită pe cheltuiala BNR), 1940, p. 177.

¹¹ Ion Bulei, *Lumea românească...*, pp. 100-101.

Socialistul C. Racovski arăta că, atâta timp cât doar un procent din populația unei țări va vota, alegerile pot fi cumpărate în lupta fașională din interiorul clasei aflate la putere prin rotație: „Alegerile sunt un rușinos târg unde se dezbat condițiile pentru care alegătorul își va da votul candidatului guvernamental sau celui din opoziție. Aceste condiții diferă de la un alegător la altul. Unul cere slujbă sau înaintare pentru el sau pentru rudele lui, altul cere să i se închirieze vreo proprietate a statului, a județului sau a comunei, al treilea cere să i se acorde dispensa de serviciu militar pentru protejării lui și așa mai departe. Și toate aceste se acordă pe seama bugetului statului și în dauna poporului. Acest din urmă este uitat cu desăvârșire”¹². La fiecare ciclu electoral, administrația se schimba, până la ultima îngrijitoare de copii orfani, nota cu scârbă Ecaterina Arbore, care și-a dat demisia din postul de medic în administrația bucureșteană în urma conflictelor „cu agenții politici ai noului regim, care vor avea fiecare protejați și protejate pentru locuri [de muncă]”¹³. Parlamentarul român își mai cumpăra alegătorii cu băutură, altelei de-a dreptul cu „sumele enorme de bani ce a vărsat și varsă în scopul de a-și asigura izbânzile politice”¹⁴, arată constant publicistica de stânga. Ambiția românului mediu și sărac e să fie funcționar, slujbaj la stat într-un post călduț, iar a orășencei din medii modeste, să fie nevastă de funcționar¹⁵, de aceea un astfel de mediu conformist nu are cum să instige la mișcări civice și politice contestatate de masă, cum ar fi dorit socialiștii.

Era o practică relativ comună ruperea afișelor electorale adverse, încurajarea votului multiplu și folosirea poliției pe post de agent electoral. Rotativa guvernamentală instituia veșnica alegere a guvernului desemnat de rege. Chiar ministrul Vasile Lascăr declara în

¹² Dr. C. Racovski, „Jos regimul cenzitar! Trăiască votul obștesc!”, în: *Calendarul Muncei*, 1909, p. 22.

¹³ Doctor Ecaterina Arbore (fost medic comunal), *Copii găsiți și orfani din capitală*, București, Tipografia Universitară A.G. Brătănescu, 1905, p. 75.

¹⁴ Traian Demetrescu, „În lături corupătorii” (publicat în *Amicul Libertății*, Craiova, 1887), în: C.D. Papastate (ed.), *Traian Demetrescu. Scrieri alese*, București, Editura pentru literatură, 1968, p. 599.

¹⁵ Dr. Ecaterina Arbore, *op. cit.*, p. 12.

parlament că poliția nu era „decât o asociațiune de agenți electorali. Când sunt în slujbă, luptă să nu cadă guvernul; după ce cade guvernul, sunt dați afară cu grămada și trec în opoziție, unde formează garda de onoare a unora dintre oamenii noștri politici”¹⁶.

Conservatorii se pronunțau net împotriva votului universal pe motiv că țărănimea și muncitorimea sunt nepregătite pentru îndeplinirea unor responsabilități politice, însă nici nu se cheltuiau eforturi în acest sens, dacă se compară diferența considerabilă dintre bugetul apărării și cel al educației. De exemplu, Programul Partidului Conservator din 1880 se opune lărgirii bazei electorale pe temeiul lipsei de educație a claselor inferioare. Astfel, „tendenței adversarilor de a se rezema mai ales pe masele neculte și neconștiente” i se opune ideea respectării constituției și neamendării ei, realizarea edificiului politic „pe clasele avute și luminate și pe elementele muncitoare și liniștite, adică pe rațiune!”. Mobilității liberale a „instituțiilor și persoanelor”, pe baza cărora s-ar realiza progresul, Partidul Conservator îi pune „stabilitatea instituțiilor și a personalului și progresul măsurat dar continuu!”. Poporul trebuie „protejat”, nicidecum să participe la guvernare, „contra exploatorilor de pretutindeni și contra propriei lor neprevederi”¹⁷. Mihai Eminescu comentează favorabil, în oficiosul partidului *Timpul*, programul conservator și concluzionează apodictic: „Nu ne îndoim că mai târziu capetele mai clare dintre liberali vor recunoaște tot atât de mult necesitatea absolută a proprietății mari, care este în toate țările sprijinul cel mai puternic al neatârării de caracter, al celei mai înalte forme a libertății omenești”¹⁸. Liberalii acceptau platonice votul universal, dar amânau transpunerea sa din aceleași considerente cu privire la pregătirea populației. Însă niciunul dintre partide nu investea preponderent în educație și nu dorea să renunțe la privilegiile. Partidele principale se temeau că un nou sistem de vot, ca astăzi o nouă legislație electorală mai democratică, ar avantaja un competitor neprevăzut. Iar având în vedere că în colegii

¹⁶ Ion Bulei, *Lumea românească...*, p. 105.

¹⁷ Laurențiu Vlad (editor), *op. cit.*, pp. 192-193.

¹⁸ *Ibidem*, p. 68.

Libris.ro
Realitatea este că poporul, în sărăcie, adesea votau doar câteva sute de persoane, era mult mai ușor a mitui electoratul față de sistemul votului universal, blamat și în zilele noastre pentru că populația săracă ar fi mituită. Dimpotrivă, practica votului cezitar arată că tot cetățenii cu resurse erau mai ușor de mituit, la fel cum, și în timpul votului universal de acum, tot deținătorii de avere influențează masiv competiția electorală. Trebuie remarcat că, atunci când ambele partide guvernamentale făceau referire la votul universal, luau în calcul doar votul masculin.

Impactul electoral al socialiștilor până la război e submediocru. Dintre cei aproape 1 000 de membri ai clubului muncitoresc bucureștean, la începutul anilor 1890, niciun sfert nu erau cu cotizații la zi și mai puțini dintre aceștia votau cu socialiștii la alegerile parlamentare ori locale. Socialistul și publicistul C. Mille propunea, ca soluție la impactul slab, sprijinirea grevelor pentru a atrage atenția muncitorimii. Apoi, ca revendicări de bază în publicistica socialistă a lui Mille sunt cei trei 8: 8 ore de muncă, 8 ore de distracție și cultivare, 8 ore de somn. Câteva exemplificări: în noiembrie 1890, socialiștii iau 170 de voturi la alegerile comunale, pe când lista guvernamentală conservatoare atrage 3 500 de voturi la Colegiul al II-lea. Tipograful Al. Ionescu capătă 100 de voturi sau chiar mai puțin, în timp ce candidați aleși primesc peste 1 500¹⁹. Până la desființarea partidului, doar V.G. Morțun și I. Nădejde ajung în parlament, beneficiind și de sprijin liberal. Iluziile erau mari ca urmare a crezului că poate fi repetat succesul Partidului Social-Democrat din Germania în urma occidentalizării și industrializării României. Astfel, Mille, care, după 1900, ajunge deputat independent în două legislaturi și cu susținerea socialiștilor, după ce își îndreptase mai realist discursul către un electorat țărănesc²⁰, explică insuccesul socialist prin lipsa votului universal, lipsa de finanțare pentru propagandă și pentru editarea unui organ zilnic. Mai sunt intimidările din partea poliției, aparatul acti-

¹⁹ Tiberiu Avramescu, *Constantin Mille. Tinerețea unui socialist*, București, Editura Politică, 1973, pp. 325-326.

²⁰ Idem, *Adevărul. Mișcarea democratică și socialistă (1895-1920)*, București, Editura Politică, 1982, p. 146.

vist redus al socialiștilor, derularea alegerilor într-o zi de lucru, când muncitorii puteau fi prezenți într-un număr scăzut la urne, etc. Dar până ca eșecurile să se acumuleze, social-democrații români se comparau cu cei germani. Partidul Social-Democrat german a avut, în 1867, la primele alegeri locale din Berlin, 67 de voturi, iar după două decenii au obținut la parlamentare 1,5 milioane de voturi, succes pe care în timp îl vor reperța și socialiștii români, credeau ei²¹.

Votul cezitar nu a încurajat muncitorii să își dea votul unui partid din afara rotativei guvernamentale nici după reînființarea PSD. Deși au candidat la alegerile din 1911 cu o platformă generoasă (vot universal, impozit progresiv, asigurări sociale și legislație a muncii), socialiștii au obținut un scor mic pentru cei opt candidați la Camera Deputaților: cca 1 500 de voturi din totalul de aproape 75 000 exprimate. Nici propaganda îndreptată exclusiv spre mediile urbane muncitorești nu a avantajat partidul. Maxim 10% din populația activă, aproximativ 200 000 de oameni, era formată din muncitori la începerea Primului Război Mondial, indicând că baza electorală a socialiștilor era redusă și, oricum, nu prea interesată de politică²². Opoziția față de practica votului cezitar se manifesta, în afară de documente programatice, articole gazetărești și luări de cuvânt la tribuna parlamentară, și prin acțiune directă: manifestații muncitorești de 1 Mai, greve sau boicoturi, unde apare dezideratul votului universal. De exemplu, la Galați, în 1907, muncitorii lipesc niște colante, asemenea stickerelor populare din zilele noastre, deasupra numelor candidaților, pe care au scris „Trăiască votul universal”. Astfel, 300 de voturi sunt anulate²³. Apoi, chiar dacă PSD nu era votat din cauza temerii pierderii votului, presiunea social-democrată pentru vot universal era populară, după cum relatează constant stângiștii în memoriile lor. I.C. Atanasiu amintește că, la o întâlnire ținută la Brăila

²¹ C. Mille, „Cădere victorioasă”, în: *Munca*, anul I, nr. 38, duminică, 11 noiembrie 1890, p. 1.

²² Keith Hitchens, *op.cit.*, p. 182.

²³ Dr. C. Racovski, *Din regimul arbitrarului și lașității. Contribuțiune la Istoria Oligarhiei Române*, București, Cercul de Editură Socialistă, 1909, p. 53.

în ianuarie 1897, veniseră 1 500 de oameni în sala Paradis²⁴. Asta în condițiile în care clubul socialist din Brăila avea, în 1895, la înființare, doar 175 de membri (mai mult în scripte), care ajută la formarea a 8 organizații profesionale de tip sindical până în 1899²⁵.

Votul universal, reiterat de regele Ferdinand (la care s-a opus constant Carol I) și guvern după izbucnirea primei revoluții ruse din 1917, schimbă situația. Chiar dacă socialiștii s-au abținut, în cele din urmă, de la alegerile din toamna anului 1919 din cauza prigoanei autorităților (arestări, mobilizări pe front pentru muncitorii greviști, confiscarea presei etc.), cei care s-au înscris pe liste înainte de decizia partidului sunt votați din inerție, așa că 7 socialiști ajung în Parlament. Iar la alegerile din mai 1920 ajung parlamentari 20 de socialiști. Dacă nu existau puternicele fricțiuni interne dintre comuniști, social-democrați și socialiști și represiunea extremă din partea regimului în urma grevei generale din 1920 și după constituirea Partidului Comunist în 1921, socialismul parlamentar ar fi jucat, probabil, un rol progresist de seamă în firava democrație interbelică românească.

Majoritatea parlamentară ca drum spre socialism, în varianta Internaționalei a II-a

Votul universal era valorizat drept cea mai importantă reformă democratică, ce permitea participarea generală la treburile publice ale țării, de aceea are trecere și printre unii liberali, plasați mai la stânga spectrului politic. Unul dintre meritele social-democratului Morțun în anii 1890 constă în depunerea unor amendamente legislative pentru acceptarea votului universal, care „fusesse iscălit de 38 de deputați” după câțiva ani de repetare în Parlament a mesajului

²⁴ I.C. Atanasiu, *Pagini din istoria contemporană a României, 1881-1916*, vol. 1, *Mișcarea socialistă. 1881-1900*, București, Editura „Adeverul”, 1932, p. 159.

²⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, București, Editura Științifică, 1968, p. 227.

democratic²⁶. Trecerea „generoșilor” stângiști la liberali s-ar fi făcut în contextul preconizării democratizării țării prin intermediul unui partid puternic. Racovski mărturisește că Morțun l-ar fi asigurat că, la prima venire la putere a liberalilor, vor obține votul obștesc și drepturi pentru evrei, aceasta fiind promisiunea lui Ionel Brătianu la negocierile dintre liberali și intelectualii socialiști, fără ca aceste promisiuni să fie făcute publice²⁷. Iar dacă nu au obținut votul universal, au ajuns miniștri și în alte funcții publice. V.G. Morțun a ajuns vicepreședinte al Camerei Deputaților, dar și ministru al lucrărilor publice (1907-1910), ulterior ministru de interne (1914-1916) și președinte al Camerei în 1917. Alexandru Radovici a devenit ministru al industriei și comerțului (1914-1916), dar și primar al orașului Ploiești. I.C. Atanasiu ajunsese consilier, apoi primar al Galațiului.

În ciuda militantismului socialist pentru câștigarea de drepturi politice și civice pentru evrei ori a presupusei înțelegeri a fostului social-democrat Morțun, sistemul a rămas antisemit, pentru că se temea că influența economică evreiască va deveni și una politică prin pierderea privilegiilor oligarhice ale burgheziei românești²⁸. În intervalul 1877-1900 primesc statutul de cetățean mai puțin de 1 000 de evrei, dintre care 888 au luptat în Războiul de Independență, la o populație evreiască de aproape 270 000 de locuitori în 1899. Acordarea cetățeniei ar fi presupus, din perspectiva puterii, distrugerea unui stat național care s-a dezvoltat târziu și era încă în formare, din cauză că principatele au ținut piept eroic invaziilor otomane, timp în care Occidentul și-a realizat statele naționale²⁹. Socialiștii deconstruiesc atacurile naționaliste și antisemite din Parlament cu privire la invazia evreilor din Rusia în spațiul românesc. Se amintește cosmopolitismul

²⁶ Ioan Nădejde, V.G. Morțun. *Biografia lui, genealogia și albumul familiei Morțun*, București, Institutul de Arte Grafice Speranța, 1924, p. 6.

²⁷ Dr. C. Racovski, *Din regimul arbitrarului și lașității. Contribuțiune la Istoria Oligarhiei Române*, București, Cercul de Editură Socialistă, 1909, p. 28.

²⁸ Harry Kuller, *Opt studii despre istoria evreilor din România*, București, Editura Hasefer, 1997, p. 135.

²⁹ Gheorghe Platon (coord.), *op. cit.*, pp. 71-72.